

DOI: 10.38146/BSZ.2018.10.8

**FOGARASI MIHÁLY – GERZSENYI EGON –
VARGA CSILLA LAURA****A morálisan elítélt viselkedésmódok
perspektíafelvételre gyakorolt hatásai
rendőrök és civilek körében¹**

Mindazon esetekben, amikor az egocentrikusperspektíva-felvétel² a másik személy informáltsága, ismeretei, vélekedései kapcsán jelenik meg, a „tudás átka”³ néven ismert jelenséggel állunk szemben. A tudás átka nem más, mint a saját tudásunk irányában létrejövő elfogultság. A megítélő ilyenkor a számára rendelkezésre álló információkból indul ki, azt feltételezve, hogy amit ő tud, azt a másiknak is biztosan tudnia kell.

Az egocentrikusperspektíva-felvétel – közte a „tudás átka” jelenségének – veszélye általában a bűnüldözési tevékenység, de különösen a vallomások felvétele során jelentős mértékben van jelen. Hatása adott esetben súlyos lehet, megalapozatlan szakmai döntésekhez, téves ténymegállapításokhoz vezethet. Ezért meglepő, hogy tudomásunk szerint ezt az összefüggést a rendészettudományok még nem tették kutatásaik tárgyává.

1 A tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, *A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés* elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett *Ludovika Kiemelt Kutatóműhely* működése során, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

2 Jean Piaget – Bärbel Inhelder: *The child's conception of space*. Routledge-Kegan Paul, London, 1956; Simon Baron-Cohen – Alan M. Leslie – Uta Frith: Does the autistic child have a “theory of mind”? *Cognition*, no. 21, 1985, pp. 37–46.; Boaz Keysar – Shuhong Lin – Dale J. Barr: Limits on theory of mind use in adults. *Cognition*, no. 89, 2003, pp. 25–41.; Boaz Keysar – Dale J. Barr – Jennifer A. Balin – Jason S. Brauner: Taking perspective in conversation: The role of mutual knowledge in comprehension. *American Psychological Society*, vol. 11, no. 1, 2000, pp. 32–38.; Boaz Keysar – Dale J. Barr – Jennifer A. Balin – Timothy S. Paek: Definite reference and mutual knowledge: Process models of common ground in comprehension. *Journal of Memory and Language*, no. 39, 1998, pp. 1–20.; Susan A. J. Birch – Paul Bloom: Understanding children's and adults' limitations in mental state reasoning. *Cognitive Sciences*, vol. 8, no. 6, 2004; Susan A. J. Birch – Paul Bloom: The Curse of Knowledge in Reasoning About False Beliefs. *Psychological Science*, vol. 18, no. 5, 2007

3 Colin Camerer – George Loewenstein – Martin Weber: The curse of knowledge in economic settings: an experimental analysis. *Journal of Political Economy*, no. 97, 1989, pp. 1232–1254.

A felnőttkori egocentrikusperspektíva-felvétel alakulását befolyásoló tényezők alapkutatása már az eddigiek során is számos, annak elfogultságához vezető tényezőt tárt fel.⁴

Azonban, tudomásunk szerint *a morális szempontból eltérően súlyozott jelentést hordozó helyzetek perspektíva-felvételre gyakorolt lehetséges hatását még nem vizsgálták*. Fontosnak tartjuk annak kimunkálását, hogy a morális megítélés szempontjából különböző súlyú bűncselekmények felderítésével összefüggésben a nyomozóknál mennyire sikeres a gyanúsítottak perspektívájának felvétele, ami ez utóbbiak tényleges informáltsága megítélésében alapvető szerepet játszik.

A bűnfelderítés, mert tárgya valamely elkövetett bűncselekmény, a morális megítélés szempontjából éppen ilyen, többé-kevésbé súlyozott kontextusban zajlik. Ez a körülmény indokolja, hogy vizsgálat tárgyává tegyük azt, hogy a nyomozati cselekmények során felhalmozódó információk elfogulatlan értelmezését, megítélését számos alkalommal döntő mértékben befolyásoló perspektíva-felvétel alakulására vajon milyen hatást gyakorol a nyomozás tárgyát képező aktuális bűnügy közmegítélés szerint egyértelműen értelmezhető erkölcsi súlya. E megfontolásból következik a kutatás első kérdésfeltevése: a morális megítélés szempontjából különböző súlyú bűncselekmények nyomoz-

⁴ Boaz Keysar – Shuhong Lin – Dale J. Barr: i. m.; Boaz Keysar – Dale J. Barr – Jennifer A. Balin – Jason S. Brauner: i. m.; Boaz Keysar – Dale J. Barr – Jennifer A. Balin – Timothy S. Paek: Definite reference and mutual knowledge: Process models of common ground in comprehension. *Journal of Memory and Language*, no. 39, 1998, pp. 1–20.; Daniel R. Ames: Inside the mind-reader's toolkit: projection and stereotyping in mental state inference. *Journal of Personality and Social Psychology*, no. 87, 2004, pp. 340–353.; Nicholas Epley – Boaz Keysar – Leaf van Boven – Thomas Gilovich: Perspective taking as egocentric anchoring and adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, no. 287, 2004, pp. 327–339.; Adam D. Galinsky – Joe C. Magee – M. Ena Inesi – Deborah H. Gruenfeld: Power and perspectives not taken. *Psychological Science*, no. 17, 2006, pp. 1068–1074.; Susan A. J. Birch – Paul Bloom (2007): i. m.; Susan A. J. Birch – Paul Bloom (2004): i. m.; Shali Wu – Boaz Keysar: Cultural effects on perspective taking. *Psychological Science*, no. 18, 2007, pp. 600–606.; Fenna M. Krienen – Pei Chi Tu – Randy L. Buckner: Clan mentality: Evidence that the medial prefrontal cortex responds to close others. *Journal of Neuroscience*, no. 30, 2010, pp. 13906–13915.; Shuhong Lin – Boaz Keysar – Nicholas Epley: Reflexively mindblind: Using theory of mind to interpret behavior requires effortful attention. *Journal of Experimental Social Psychology*, no. 46, 2010, pp. 551–556.; Kenneth Savitsky – Boaz Keysar – Nicholas Epley – Travis Carter – Ashley Swanson: The closeness communication bias: Increased egocentrism among friends versus strangers. *Journal of Experimental Social Psychology*, no. 47, 2011, pp. 269–273.; Andrew R. Todd – Karlene Hanko – Adam D. Galinsky – Thomas Mussweiler: When focusing on differences leads to similar perspectives. *Psychological Science*, no. 22, 2011, pp. 134–141.; Dana Schneider – Rebecca Lam – Andrew P. Bayliss – Paul E. Dux: Cognitive load disrupts implicit theory-of-mind processing. *Psychological Science*, no. 23, 2012, pp. 842–847.; Jennifer R. Overbeck – Vitaliya Droutman: One for all: Social power increases self-anchoring of traits, attitudes, and emotions. *Psychological Science*, no. 24, 2013, pp. 1466–1476.; Shali Wu – Dale J. Barr – Timothy M. Gann – Boaz Keysar: i. m.

zókra gyakorolt eltérő hatásai hogyan befolyásolják e szakemberek bűnfelderítési tevékenység során megjelenő perceptuálisperspektíva-felvételét? Tudatelméleti keretbe helyezve ugyanezt oly módon fogalmazhatjuk meg, hogy miként alakul annak az *elsőrendű intencionális szinten zajló⁵ elméletóriának⁶* a működése, amely ez esetben a másik személy informáltságáról alkotott meta-reprezentáció, azaz a *vélekedéstulajdonítás alakulását öleli fel*.

A súlyos morális megítélésű normasértésekkel való találkozás érthetően intenzívebb felháborodást válthat ki az enyhébbnek tartható esetekhez képest. A morális elítélés hátterén megjelenő düh, azaz a felháborodás tapasztalata a düh élményének egyik sajátos megnyilvánulási formája.

Tudjuk, hogy az oksági attribúció folyamatában az indukált düh a helyzeti tényezők figyelmen kívül hagyása mellett diszpozicionális attribúcióhoz vezet.⁷ Ekkor hajlamosak vagyunk a cselekvő személyt hibáztatni. Egyúttal kísérleti eredmények támasztják alá azt is, hogy a dühös állapotba hozott nyomozók a tanúvallomások megbízhatóságának megítélésekor nem veszik figyelembe a másik személy (a tanú) észlelésének helyzeti jellemzőit.⁸ Megítélésünk szerint e fejlemény úgy is értelmezhető, hogy *a dühös állapotba hozott nyomozók nem vették figyelembe a tanú perceptuális perspektíváját*.

Ám ha a düh/nincs szituatív tényezők figyelembevétele összefüggés, és ezen belül a másik észlelési perspektívájának figyelmen kívül hagyása tetten érhető a tanúvallomások megbízhatóságára vonatkozó ítéletek alakulásában, ez a tény felveti annak lehetőségét, hogy ha egy perspektíva felvételt megkívánó élethelyzetben, dühös állapotban a másik perspektíváját nem sikerül felvenni, az egyúttal a saját perspektíva felvétele iránti elfogultságot, azaz az egocentrikusperspektíva-felvételt alapozhatja meg. Ennek ellentmondani látszik ugyan *Todd és*

5 A kifejezés nem keverendő össze az elsődleges reprezentációk (*primary representations*) fogalmával (Daniel C. Dennett: *Brainstorms: Philosophical essays on mind and psychology*. Harvester Press 1978). Az elsőrendű *intencionális szintű* (*first-order intentional level*) elméletória-funkció a dennetti értelemben már a másodlagos (vagy meta-) reprezentációk (*second-order representations*) körébe tartozó jelenség.

6 Például David Premack – Guy Woodruff: Does the chimpanzee have a “theory of mind”? *Behaviour and Brain sciences*, no. 4, 1978, pp. 515–526.; Heinz Wimmer – Josef Perner: Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children’s understanding of deception. *Cognition*, no. 13, 1983, pp. 103–128.

7 Dacher Keltner – Phoebe C. Ellsworth – Kari Edwards: Beyond simple pessimism: Effects of sadness and anger on social perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, no. 64, 1993, pp. 740–752.

8 Karl Ask – Par Anders Granhag: Hot Cognition in Investigative Judgments: The Differential Influence of Anger and Sadness. *Law & Human Behavior*, no. 31, 2007, pp. 537–551.

*munkatársai*⁹, valamint *Bukowski és Samson*¹⁰ eredménye, amely szerint az indukált düh élménye nincs hatással az egocentrikusperspektíva-felvételre. Azonban mindkét kutatás az incidentális düh szerepét vizsgálta egy a dühöt generáló kiinduló helyzetet követő, de önmagában érzelmileg semleges teszhelyzetben. Eredményeik ezért nem zárják ki annak lehetőségét, hogy a súlyos morális megítélésű esetek *a releváns helyzetekben* egocentrikusperspektíva-felvételi hatást idézzenek elő, más szóval, hogy az elsőrendű intencionális szinten végbemenő vélekedéstulajdonítás elfogultságot okozó módon torzuljon.

E megfontolásokból kiindulva úgy véljük, hogy a súlyos morális konotációjú események észlelése kapcsán megjelenő felháborodás élménye lehet az a lehetséges közvetítő tényező, amely szerepet játszhat a perceptuális perspektíva felvételének esetlegesen bekövetkező egocentrikus irányú elmozdulásában. Várakozásunk szerint *a morálisan súlyos megítélés alá eső bűncselekmények kontextusában nagyobb mértékű lesz a nyomozók perceptuális-perspektíva-felvételének az egocentrikus pólus felé történő eltolódása*, mint a morális értelemben enyhébb megítélésű cselekményekkel találkozás esetén.

Annak érdekében, hogy az iménti kérdésre választ kapjunk, a három elvégzett kísérlet közül az első kettőben személyeinknek olyan, fiktív bűnelkövetés kontextusába ágyazott videójelenetet mutattunk be, amelyek morális megítélése a közvélekedésben egymástól élesen és egyöntetűen eltérő. Így az enyhébb súlyú feltételt egy bolti lopással; míg a súlyosan elítélt körülményt egy pedofil elkövetéssel összefüggésben álló tematika jelentette. A való életben utóbbi bűncselekmény-kategória mindenhol, és minden ép erkölcsi érzékű ember szemében rendkívül súlyos megítélés alá esik. Különösen a rendőrök számára, akik időről időre hivatásukból fakadóan is kénytelenek e súlyos bűncselekményformával szembesülni. Kérdés, hogy ez a szakmából fakadó, feltételezhető „élménytöbblet” létrehoz-e valamilyen rendőr- (nyomozó-) specifikus perspektíva-felvételi hatást. E körülmény szükségessé tette, hogy a szakemberektől kapott eredményeket egy civilekből összeállított mintával hasonlítsuk össze (első és második kísérlet). E kísérletek eredményeinek értelmezését célozta a harmadik kísérlet. Az ismertető empirikus munkánkban tehát nyomozók és a velük összehasonlított laikus civilek perceptuálisperspektíva-felvételének alakulását tartottuk kontroll alatt.

⁹ Andrew R. Todd – Alison W. Brooks – Matthias Forstmann – Pascal Burgmer – Adam D. Galinsky: Anxious and Egocentric: How Specific Emotions Influence Perspective Taking. *Journal of Experimental Psychology*, vol. 144, no. 2, 2015, pp. 374–391.

¹⁰ Henryk Bukowski – Dana Samson: Can emotions influence level-1 visual perspective taking? *Cognitive Neuroscience*, 2015, pp. 1–10.

A kísérletek együttes áttekintése

Az első kísérlet során bemutatott ingeranyagok egy-egy rövid utcai jelenetet foglaltak magukban, míg a második kísérletben ezeket kiegészítette egy imitált szembesítési mozzanat.

Az első és a második kísérlet résztvevői kihallgatási gyakorlattal felvértezett hivatásos állományú rendőrök és laikus civilek voltak.

Az első két kísérlet civilektől kapott eredményei között megjelenő eltérés okainak tisztázása szükségessé tette egy harmadik kísérlet végrehajtását. Ez utóbbi kizárólag civil résztvevőinek már csak egy a súlyos morális megítélést involváló pedofil elkövetéssel kapcsolatos ingeranyagot mutattunk be.

Az első két kísérlet adatait ugyanazon két kontrollcsoport eredményeivel hasonlítottuk össze.

Első kísérlet

Módszerek

Személyek

A kísérletben 76 személy vett részt (61 férfi [80,3 százalék], 15 nő, életkori átlag = 30,76 év; $s = 6,5$; min. 20; max. 51). A rendőri minta résztvevői kihallgatások lebonyolításában tapasztalt, elsősorban bűnügyi területen dolgozó tiszthelyettesek vagy rendőrtisztek közül kerültek ki. A civilekből álló mintát az Nemzeti Közszerződési Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatói alkották.

Négy kísérleti csoportot alakítottunk ki. Mind a rendőri, mind a civil minta közelítőleg fele az enyhébb morális megítélés alá eső cselekmény tematikáját magában foglaló lopási feltételben (*Rendőri LOP* csoport; $N = 20$, *Civil LOP* csoport; $N = 16$); a másik hányada a súlyos megítélésű elkövetés fikatív kontextusába helyezett pedofil feltételben vett részt (*Rendőri PED* csoport; $N = 20$, *Civil PED* csoport; $N = 20$). A kísérleti csoportok korra, valamint nemre illeszkedtek (korra: $W = 0,94$; n. sz.¹¹; $U = 2,92$; n. sz., nemre: $V = 0,204$; n. sz.).

A kontrollminta ($N = 95$; 73 férfi [77 százalék], 22 nő, életkori átlag = 28,89, $s = 4,59$, min. 19, max. 43) személyeinek mindegyike a Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Karának akkori hallgatója

¹¹ n. sz. = nem szignifikáns.

volt. A két kontrollcsoportot a *LOP kontroll* (N = 48); és a *PED kontroll* (N = 47) alkotta. A kontrollcsoportok korra és nemre egymáshoz (korra: $t = 0,11$; n. sz., nemre: $\chi^2 = 0,015$; n. sz.), illetve a kísérleti csoportokhoz egyaránt illeszkedtek (Rendőri LOP/LOP kontroll korra: $t = 1,39$; n. sz., nemre: $\chi^2 = 0,0$; n. sz., Rendőri PED/PED kontroll korra: $t = 0,16$; n. sz., nemre: Fisher-egzakt próba $p = 0,32$; n. sz., Civil LOP/LOP kontroll korra: $t = 1,39$; n. sz., nemre: $\chi^2 = 0,0$; n. sz., Civil PED/PED kontroll korra: $t = 0,16$; n. sz., nemre: Fisher-egzakt próba $p = 0,32$; n. sz.).

A személyek Magyarországon élő, magyar anyanyelvű kaukázusiak voltak. Részvételükért díjazást nem kaptak.

Miután a kísérleti személyekkel megismertettük a kísérlet célját és a kísérlet menetét, a résztvevők tájékozott beleegyezésüket adták a részvételükhöz.

Ingerek

Mind a „lopási”, mind a „pedofil” feltétel során bemutatott ingeranyag egyetlen mozzanattól eltekintve ugyanazon, 34 másodperc hosszúságú videófelvételből állt,¹² amely a két kísérleti feltételnek megfelelően csupán a jelenet végén elhangzó mondat szövegében különbözött egymástól.

A *lopási feltétel* során a „vádát” megfogalmazó személy az alábbi mondatot kiáltja a tőle huszonhat méter távolságban, az utcasarkon álló társának: „*Erre a kazettára felvettem, amikor egy hete az üzletből loptál.*”

A *pedofil feltétel* esetén elhangzó mondat így hangzott: „*Erre a kazettára felvettem, amikor egy hete megerőszakoltad a kislányt.*”

Eszközök

Az ingeranyagot egy 44 centiméter (17,32 coll) átmérőjű számítógép-monitoron mutattuk be. A két hangszóró közvetlenül a monitor két oldalán helyezkedett el, a részt vevő személy felé fordítva.

A kísérlet menete

A kísérletben a személyek egyenként vettek részt. A résztvevők egy karosszékben ültek, testtartásuk függvényében megközelítőleg 80-100 centiméter távolságra a számítógép képernyőjétől.

¹² Részletesen lásd Fogarasi Mihály – Máthé Izabella: A „tudás átka” és a nyomozati cselekmények. Érzelmi tényezők hatása a rendőrök perceptuálisperspektíva-felvételére. *Belügyi Szemle*, 2018/1.

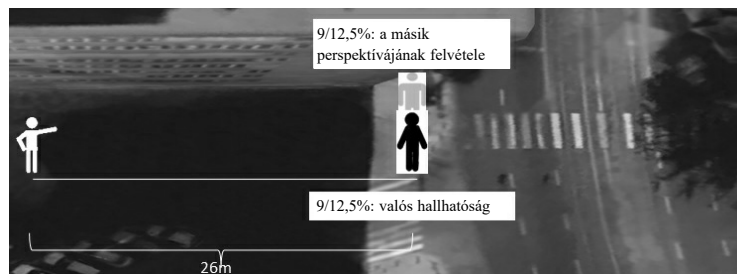
Az instrukció a következőképpen hangzott: „Egy rövid videójelenetet fog majd látni, melynek két fiatalember a szereplője. Kérem, hogy figyelmesen tekintse meg a jelenetet, majd azzal kapcsolatban egy szubjektív becslést fogunk kérni. A becslésnek nincs se jó, se rossz megoldása.”

Az ingeranyag bemutatása után a résztvevők válaszlapon jelölték, hogy becslésük szerint a „megvádolt” személy (a „gyanúsított”) mekkora valószínűséggel hallotta meg a felé küldött üzenetet. Az így kapott becslési adatok a *perceptuálisperspektíva-felvételi* (= PF) változó operacionalizált értékei (1. és 2. számú ábra). A skála mérési tartománya 0–100 százalék közötti értékeket vett fel, tízszázalékos valószínűségi léptékű skálán megadva.

A „pedofil” feltétel kilenc- és a „lopási” feltétel 12,5 százalékos tényleges hallhatósági átlagértékeit figyelembe véve¹³ a már inkább a saját perspektívá-

1. számú ábra

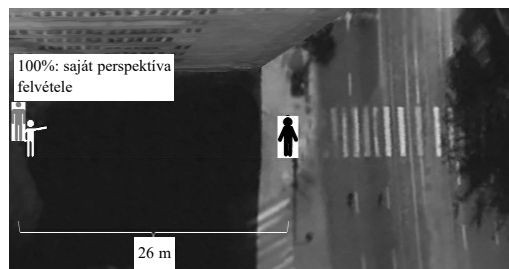
A másik személy perspektívájának sikeres felvétele

Jelmagyarázat: fekete figura: a „megvádolt” személy; fehér figura: a „vádoló” személy; szürke figura helyzete: a kísérleti személy virtuális perspektíva felvételi pozíciója.

2. számú ábra

Egocentrikusperspektíva-felvétel

13 Egy utóvizsgálatunk során a videófelvétel eredeti helyszíni feltételeinek pontosan megfeleltetett modellhelyzetben a „megvádolt” személy pozícióját felvevő résztvevők (N = 30) a lopási feltétel szövegéből átlagosan 12,5 (s = 15,3), a pedofil feltétel üzenetéből átlagosan 8,9 százalék (s = 6,1) szöveg-részt hallottak. Tehát a szövegeket valójában nem lehetett érteni.

ből származó tudás alapján történő vélekedés tulajdonítás (= a perspektíva-felvétel egocentrikus irányú eltolódása) alsó határa rendre a becsült 54,45 és 56,25 százalékos hallhatósági valószínűségi értékektől felfelé kezdődik.

A kontrollcsoportok esetében Az ingeranyag egy mozzanat kivételével megegyezett a kísérleti csoportoknak bemutatott videófelvevételekkel. Az egyetlen eltérés az volt, hogy az elhangzó üzenet „vádát” megfogalmazó utolsó három szavát nem foglalta magában. A kontrollcsoportok résztvevői tehát ezt az üzenetrészt hallhatták: „*Erre a kazettára felvettem, amikor egy hete.*” Tekintettel arra, hogy mind a bolti lopásról, mind a pedofil elkövetésről szóló vád egymondatos hanganyagát utólag vettük fel, ezért tartalmi egyezőségük ellenére az ingeranyagokat egy-egy elkülönülő kontrollcsoporttal kellett megítélnünk.

Az ingeranyag bemutatásának körülményei, valamint az instrukció azonosak voltak a kísérleti feltételek során követett elrendezéssel. Az instrukció elhangzása után bemutattuk az ingeranyagot, majd a résztvevők a kísérleti csoportokéval megegyező skálán jelölték az üzenet meghallhatóságára vonatkozó becsült valószínűségi értékeiket.

Eredmények

Leíró statisztikai eredmények

A kísérleti valamint a kontrollcsoportok alapstatisztikai eredményeit az *1. számú táblázatban* foglaltuk össze.

1. számú táblázat
A kísérleti és kontrollcsoportok alapstatisztikai eredményei

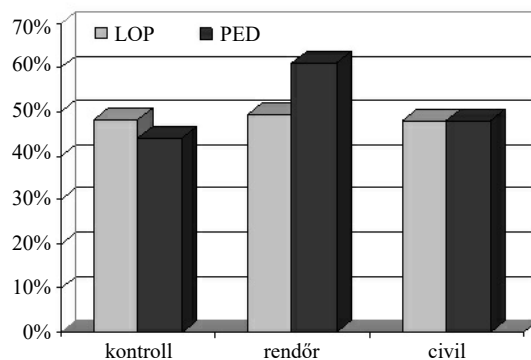
	Perceptuálisperspektíva-felvétel	
	átlag (%)	szórás
LOP kontroll	48,23	23,85
PED kontroll	44,04	24,22
Rendőri LOP	49,50	22,82
Rendőri PED	61,00	22,92
Civil LOP	48,13	21,36
Civil PED	48,00	20,67

A LOP és PED kontrollcsoport adatainak összehasonlítása

Bár a két kontrollcsoport *perspektíva felvételi* adatai között statisztikailag nincs különbség ($z = 0,91$; $r_t = 0,91$; n. sz.), mégis, a hibahatáron belül maradva ugyan, de a kontrollminták átlagos PF-értékei nem teljesen egyeznek meg: a LOP kontrollcsoport résztvevői a PED kontroll személyeihez képest átlagosan bő négy százalékkal magasabb valószínűségi becslést adtak. E fejlemény arra int, hogy a kontrollminták numerikusan nem teljesen megegyező, becsült „hallhatósági” átlagértékei miatt a két *kísérleti csoport perspektíva felvételi* adatait *közvetlenül* egymáshoz mérni értelmetlen és indokolatlan lenne.

A kísérleti csoportok perspektíva felvételi eredményeinek összehasonlítását mutatja a 3. számú ábra.

3. számú ábra
A perspektíva felvétel alakulása a kontroll- és kísérleti csoportokban

Míg a Rendőri PED csoport, valamint a PED kontrollcsoport összehasonlítása szerint a *pedofil feltételben részt vevő rendőrök jelentősen nagyobb hallhatósági értéket tulajdonítottak a „megvádolt” karakternek* ($z = 2,45$; $r_t = 2,54$; mindkettő $p < 0,05$), addig a Rendőri LOP és a LOP kontroll perspektíva felvételi adatai között nincs különbség ($z = 0,37$; $r_t = 0,37$; mindkettő n. sz.).

Ezzel szemben a Civil LOP és a Civil PED csoport becsült, átlagolt valószínűségi értékei a megfeleltetett kontrollcsoportok adataitól sem a lopási ($z = -0,05$; $r_t = -0,06$; mindkettő n. sz.); sem a pedofil feltétel ($z = 0,57$; $r_t = 0,57$; mindkettő n. sz.) kapcsán nem tértek el.

Mint azt jeleztük, a lopási és pedofil feltétel mellett az egyes mintákon belül bekövetkezett perspektíva felvételi értékek közvetlen egymáshoz viszonyí-

tása nem lehetséges. Azonban megnyílik erre a lehetőség, amennyiben az egyes kísérleti csoportokat alkotó résztvevők perspektíva felvételi értékeinek a nekik megfelelő kontrollcsoport átlagértékétől számított eltéréseit hasonlítjuk össze. Tehát a két kísérleti feltételben a kontrollcsoportok átlagértékeitől mért különbségi értékeket vetjük össze. A kísérleti és kontrollcsoportok adatainak *különbségi értékeire* alapozott kétváltozós ANOVA (Kísérleti feltétel [lopási/pedofil] x Minta [rendőrök/civilek]) eredményei szerint a varianciáért a Kísérleti feltétel változója tendenciaszinten felel (Kísérleti feltétel = 3,79; $p < 0,1$, Minta = 2,12; n. sz., Kísérleti feltétel x Minta = 1,41; n. sz.).

A rendőri mintán belül a különbségi értékekre épülő számítási módszer alkalmazása eredményeképpen azt látjuk, hogy míg a Rendőri PED csoport és a PED kontroll átlagolt perspektíva felvételi érték különbsége 17,04 százalék, addig ugyanez a Rendőri LOP csoport/LOP kontroll összehasonlításakor mindössze 1,3 százalék volt. A pedofil feltétel mellett kapott különbségi érték a lopási feltétellel összehasonlítva jelentősen nagyobbak bizonyult (z = 2,23; $r_t = -2,35$; mindkettő $p < 0,05$). A civil csoportoknál ugyanebben a viszonyítási dimenzióban nem találtunk eltérést (z = -0,54; $r_t = -0,54$; mindkettő n. sz.).

A rendőri és civil kísérleti csoportok személyeinek perspektíva felvételi eredményeit összegezve azt tapasztaljuk, hogy kizárólag a *pedofil feltétel mellett részt vevő nyomozói csoport* az, amely a „megvádolt” karakternek tulajdonított informáltság (vélekedés) terén a kontrollcsoporthoz képest szignifikáns elfogultsági hatást mutat: *a perceptuális perspektíva felvétele elmozdult az egocentrikus irányba (4. számú ábra)*. A civil résztvevőknél ugyanakkor egyik kísérleti feltétel esetén sem jelentkezett ez a hatás.

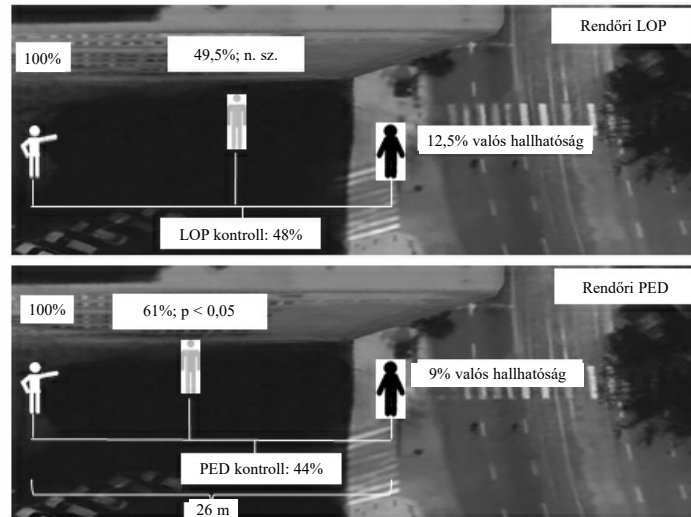
Mindezek után kevéssé meglepő fejlemény, hogy amikor a rendőri és civil csoportokat egymással hasonlítottuk össze, csak a pedofil feltétel esetében kaptunk gyenge, de már értékelhető különbséget: a Civil PED csoporthoz viszonyítva a Rendőri PED csoport tendenciaszinten magasabb hallhatósági értéket becsült (z = 1,71; $r_t = 1,75$; $r_W = 1,75$; mindhárom $p < 0,1$).

Megvitatás

Eljárásunk lehetővé tette, hogy a perceptuális perspektíva felvétel alakulását viszonylag finom bontásban vizsgálhassuk. Ebből következően nemcsak annak azonosítására vállalkozhattunk, hogy a résztvevők perspektíva felvétele egocentrikusnak bizonyult-e – a maga teljességében megjelent-e a „tudás

4. számú ábra

A kontrollhoz viszonyított perspektíva felvétel a rendőri csoportokban

Jelmagyarázat: fekete figura: a „megvádolt” személy; fehér figura: a „vádló” személy; szürke figura helyzete: a kísérleti személyek átlagolt virtuális perspektíva felvételi pozíciója.

átka”¹⁴ –, vagy sem, de arra is, hogy az egocentrikus irányba történő elmozdulás graduális jellegéről kapjunk információt. A dichotóm és az egyikünk által (Fogarasi) kidolgozott mérési technika alkalmazásából eredő különbséget jól érzékelteti, hogy míg az ingeranyag „megvádolt” szereplőjének perceptuális perspektíváját felvenni egyáltalán nem képes, azaz a szó szoros és szókasos értelmében egocentrikus módon saját magából kiinduló, elfogult személyeink aránya a teljes mintában 2,6 százalékot tett ki, addig az *inkább már* egocentrikus jellegűnek tekinthető perspektíva felvétel megjelenése a résztvevők 47,4 százalékát érintette. Az előbbi esetben arra a kérdésre, amely szerint a „megvádolt” karakter mekkora valószínűséggel hallotta meg a felé intézett üzenetet, a résztvevők a százszázalékos opciót választották – így teljes mértékben a saját észlelői perspektívájukra támaszkodtak, míg az utóbbi, graduális megközelítés kapcsán a korábban ismertetett 55/56 százalékos értékektől induló valószínűségi ítéletek jelezték a saját észlelői pozíció felvételének már hangsúlyosabb szerepét.

¹⁴ Colin Camerer – George Loewenstein – Martin Weber: i. m.

Ellentétben a laikus civilek körében kapott eredménnyel, a *rendőröknél* a súlyos morális tartalmat magában foglaló *pedofil feltétel során megjelent a perceptuálisperspektíva-felvétel egocentrikus irányú eltolódása*. A két minta közti különbség azt valószínűsítette, hogy a nyomozók saját informáltságuk irányában megnyilvánuló elfogultabb vélekedéstulajdonításának háttérében talán a szakmai előéletükből szerzett tapasztalataik hatása rejlik. Feltételezésünk szerint az egyik lehetséges tényező az lehetett, hogy míg a professzionális résztvevők számára a pedofil feltétel során bemutatott jelenet már önmagában nyilvánvalóvá tette, hogy a valóságban rendőri eljárást igénylő, és súlyos következményeket maga után vonó bűnügyről lenne szó, addig a laikus minta tagjai az ingeranyagot talán nem értelmezték ebben az összefüggésében. A felvetés tesztelése érdekében a kísérleti elrendezést oly módon változtattuk meg, hogy a laikusok is egyértelműen felismerhessék a modellált esetben foglalt jelentés büntetőjogilag is értelmezhető jelentőségét. Célunk tehát az volt, hogy a laikus résztvevőkből összeállított minta tagjai számára bizonyosan kiderüljön, hogy a kísérleti feltételek során bemutatott rövid jelenetek nem pusztán két fiatalember közötti esetleges konfliktus semmire sem kötelező, pillanatnyi megnyilvánulását tárják eléjük, de a való életben azoknak – eltérő mértékű – *morális súlyuk, jelentőségük* lenne. A megfogalmazott vád hitelességét rendőrségi/büntetőjogi következmények támasztják alá, amelyet a „vádoló” karakter által hangoztatott bizonyíték – a videófelvétel – tényleges létezése nyomatékosít.

Második kísérlet

A második kísérlet fő kérdésfeltevése annak tisztázására irányult, hogy az előbbieken jelzett többletinformációkkal kibővített súlyos morális konnotációjú ingeranyag hatására a civilek perceptuálisperspektíva-felvétele vajon változik-e, és ha igen, a professzionális mintával összehasonlítva miképpen alakul. Várakozásunk szerint, mivel a rendőrök számára az ingeranyag jelentését, értelmezését e pótlólagos információk érdemben már nem befolyásolják, ezért esetükben arra számítunk, hogy az első kísérletben kapott perceptuálisperspektíva-felvételi eredményeik nem fognak megváltozni. A civilek kapcsán viszont azt valószínűsítjük, hogy a tartalmában morálisan súlyosan terhelt feltétel mellett, a rendőri mintához hasonlóan, a kontrollhoz viszonyítva szintén megjelenik az elfogultabb jellegű vélekedéstulajdonítás.

Módszerek

Személyek

A kísérletben 122 személy vett részt (91 férfi [74,6 százalék], 31 nő, életkori átlag: 30,23 év; $s = 3,75$, min. 23; max. 43). A rendőri mintát 88; a laikus civilekből álló mintát 34 résztvevő alkotta.

Az első kísérletben bemutatott lopási és pedofil feltételt módosított formában megtartottuk. Az ezek alapján kialakított négy kísérleti csoport a következő volt: Rendőri LOP1 ($N = 39$), Rendőri PED1 ($N = 49$), Civil LOP1 ($N = 17$) és Civil PED1 ($N = 17$).

A kísérleti csoportoktól kapott perspektíva felvételi értékeket az első kísérletben is szerepet kapott két kontrollcsoport adataival vetettük össze (LOP kontroll, PED kontroll).

A négy kísérleti csoport egymáshoz (korra: $W = 1,03$; n. sz., nemre: $\chi^2 = 0,198$; n. sz.) valamint a kontrollcsoportokhoz (korra: Civil LOP1/LOP kontroll: $d = 1,57$; n. sz., Civil PED1/PED kontroll: $t = 1,61$; n. sz., Rendőri LOP1/LOP kontroll: $t = 1,53$; n. sz., Rendőri PED1/PED kontroll $d = 0,91$; n. sz., nemre: Civil LOP1/LOP kontroll: $p = 0,48$; n. sz., Civil PED1/PED kontroll: $p = 0,54$; n. sz., Rendőri LOP1/LOP kontroll: $\chi^2 = 0,005$; n. sz., Rendőri PED1/PED kontroll: $\chi^2 = 0,004$; n. sz.) illeszkedett. A személyek Magyarországon élő, magyar anyanyelvű kaukázusiak voltak. Résztvételükért díjazást nem kaptak.

Ingerek

Az ingeranyag mindkét kísérleti feltétel mellett egy-egy 47 másodperc időtartamú videofelvételből állt. Az első, 34 másodperces részük megegyezett az első kísérlet során bemutatott ingeranyagokkal, amelyet „utcai jelenet” elnevezéssel azonosítunk. Az ingeranyagok második részére „szembesítési jelenet” megnevezéssel hivatkozunk.

Az „utcai jelenet” végén, a képernyő közepén három másodpercig volt látható a „Másnap” felirat. Ezt követte a szembesítési jelenet. Ekkor a nézőnek háttal ül egy nyomozót alakító fiatal férfi, tőle balra, a nézővel szemközt egy asztalnál az utcai jelenet „vádoló” karaktere, jobbra a „megvádolt” személy foglal helyet.

Mindkét feltétel során a rendőr a „vádoló” felé fordulva megszólal:

„Rendőrként”: „*Kérem, mondja a szemébe!*”

A lopási feltétel mellett a „megvádolt” szemébe mondott szöveg:

„Vádló”: „*Tudod, hogy felvettem mindazt, amit az üzletből elloptál.*”
A pedofil feltételben elhangzó mondata pedig a következő:
„Vádló”: „*Tudod, hogy felvettem mindazt, amit a kislánnyal csináltál.*”
Végül mind a két kísérleti feltételben a „megvádolt” ugyanazt válaszolja:
„Megvádolt”: „*Eddig nem tudtam róla.*”

A szembesítési jelenet rövid párbeszédével kívántuk elérni, hogy a résztvevők bizonyosságot kapjanak a vádban foglaltak „valóságosságáról”. A szembesítések elválaszthatatlan része a másik fél válasza, ez indokolta a „megvádolt” karakter megszólalását. Állítása nem a vádban megfogalmazott cselekmény elkövetését tagadja, hanem azt, hogy az „utcai jelenet” során meghallotta a hozzá intézett mondatot. Így a résztvevők perspektíva felvétele nyitott maradhatott, hiszen a válasz hazugság is lehetett. Az ellenkező tartalmú megnyilatkozás – „igen, már tudok róla (mert tegnap hallottam)” – lényegében értelmetlenné tette volna azt a résztvevőktől kért megítélést, hogy mindezek után szerintük a „megvádolt” szereplő hallotta-e, és mekkora valószínűséggel az utcai jelenet üzenetét.

A kísérlet menete

A kísérlet helyszíni elrendezése és az eljárás módja megegyezett az első kísérlet körülményeivel.

Eredmények

A második kísérlet alapstatisztikai eredményei a 2. számú táblázatban követhetők nyomon.

Szemben az első kísérletben kapott eredménnyel, e kibővített ingeranyagot tartalmazó elrendezésben, a PED kontrollcsoporthoz viszonyítva a *Civil PED* csoport *már jelentősen elfogultabb* vélekedést tulajdonított a „megvádolt” karakternek ($z = 2,25$; $p < 0,05$, $rt = 2,33$; $p < 0,05$). A lopási feltétel mellett viszont továbbra sem következett be számottevő mértékű elmozdulás ($z = 1,04$; n. sz., $rt = 1,04$; n. sz.).

A rendőri mintánál ugyanezt a megoszlást kaptuk (Rendőri LOP/LOP kontroll: $z = 0,96$; n. sz., $rt = 0,96$; n. sz., Rendőri PED/PED kontroll: $z = 3,25$; $p < 0,01$, $rt = 3,43$; $p < 0,01$).

2. számú táblázat

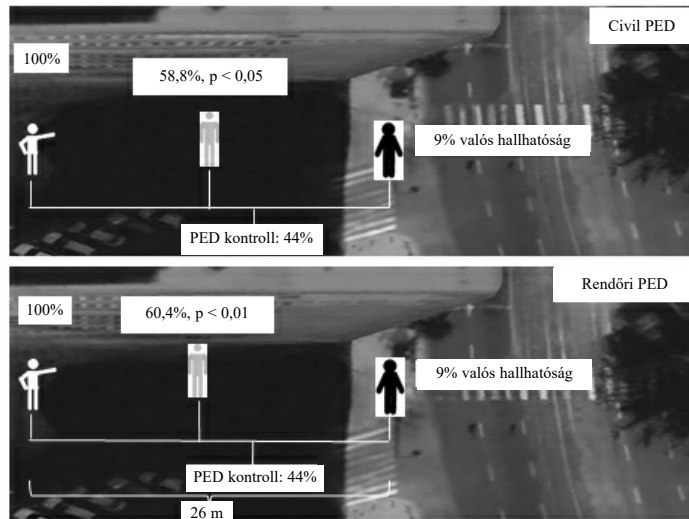
A rendőri és civil kísérleti csoportok perceptuálisperspektíva-felvételi adatai a második kísérletben

	Perceptuálisperspektíva-felvétel	
	átlag (%)	szórás
Rendőri LOP1	52,80	28,74
Rendőri PED1	60,40	20,90
Civil LOP1	55,90	24,25
Civil PED1	58,80	16,16

A rendőri és civil csoportok perspektíva-felvételi eredményei között egyik feltétel mellett sem található eltérés (Rendőri LOP/Civil LOP: $z = -0,2$; n. sz., Rendőri PED/Civil PED: $z = 0,44$; n. sz.). A pedofil feltétel mellett kapott eredményeket tettük szemléletesebbé az 5. számú ábrán.

5. számú ábra

A Rendőri PED1 és a Civil PED1 csoport perceptuálisperspektíva-felvétele a második kísérletben

Jelmagyarázat: fekete figura: a „megvádolt” személy; fehér figura: a „vádoló” személy; szürke figura helyzete: a kísérleti személyek átlagolt virtuális perspektíva-felvételi pozíciója.

Megvitatás

Mindkét várakozásunk beigazolódott: a második kísérlet *pedofil feltétele* során a kontrollhoz viszonyítva a laikus minta a rendőrral már *megegyező, és szignifikáns mértékben tolódott el az enyhén elfogult perceptuálisperspektíva-felvétel irányába*. Eközben a Rendőri PED1 csoport perspektíva-felvétele az első kísérlet „utcai jelenetéhez” képest (61 százalék) változatlan maradt, tehát a „szembesítési” mozzanat a nyomozókra valóban hatástalannak bizonyult.

Mindebből azonban önként adódott egy további kérdés: vajon a szembesítési jelenet egésze, netán valamely része/részei felelős(ek) azért, hogy a második kísérlet pedofil feltétele mellett a civileknél is megjelent a perspektíva-felvételi eltolódás jelensége? A kérdést megfordítva, rendészeti szempontból úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a hatás megjelenésének milyen, csak a civilek számára nélkülözhetetlen feltétele(i), van(nak), amely(ek) viszont a rendőri minta esetében irrelevánsnak bizonyul(nak)?

A szembesítési jelenet első mondatának elhangzása („*Kérem, mondja a szemébe*”) nyilvánvalóvá teszi, hogy az „utcai” jelenet nem csupán egy ember üres fenyegetőzése volt, hanem az súlyos *rendőri-büntetőjogi következményeket* vont maga után. Ennél fogva a résztvevőknek az „utcai” jelenetet most már bizonyosan ebben a rendőrségi-hivatalos jelentési kontextusban kellett értelmezniük.

A „vádoló” karakter *hatóság előtt* megismételt állítása („*Tudod, hogy felvettem mindazt, amit a kislúval csináltál*”) pedig azt tette egyértelművé, hogy valóban *van bizonyíték a cselekményről* (a „felvétel”).

A „szembesítési” jelenet zárómozzanatában a „megvádolt” karakter azt jelenti ki, hogy *nincs tudomása arról, hogy a „vádoló” korábban már informálta volna őt a bizonyíték létezéséről*. Nem az elkövetés tényét tagadja, hanem ahhoz képest egy meglehetősen elhanyagolható részletkérdésben nyilvánul meg. Könnyen lehetséges, hogy a „megvádolt” személlyel kapcsolatban a résztvevőkben egy olyan benyomás alakulhat ki, amely szerint, ha a már bűnösként észlelt karakter – kifogásolható modorral – egy periférikus jelentőségű állítással képes szembeszállni, akkor talán *kétségbe vonható a szava-hihetősége*. Azaz, ha tagadja azt, hogy meghallotta az utcán neki címzett üzenetet, akkor lehet, hogy ennek épp az ellenkezője az igaz.

Az utcai jelenetbe foglalt tartalmakhoz képest a szembesítési jelenet e három, különböző jelentési többletet hordozó mozzanatának bármelyike, sőt azok együttese épp úgy okozhatta a második kísérlet civil résztvevőinél a súlyos morális helyzet megítélésével kapcsolatban tapasztalt elfogultabb vélekedéstulajdonítás jelenségét.

A kérdés megválaszolása érdekében e lehetséges tényezők hatását a harmadik kísérletben szisztematikus vizsgálat tárgyává tettük.

Harmadik kísérlet

Az előbbi megfontolások alapján a következő, egymással nem átfedő előzetes értelmezési lehetőséget fogalmaztuk meg:

1. Ha a szembesítési jelenet első mondatáig („*Kérem, mondja a szemébe*”) bemutatott ingeranyag hatására a perceptuális perspektíva felvétele nem különbözne a második kísérlet „szembesítési” jelenete után kapott eredménytől (Civil PED csoport: 58,8 százalék), akkor ebből arra következtethetnénk, hogy a laikus minta számára az utcai jelenet vádjában elhangzottak rendőri-büntetőjogi kontextusba helyezése már megadja a fiktív *cselekmény hihetőségét, és ezen keresztül morális súlyát*. A rendőri minta tagjai számára szakmaiságuk miatt viszont erre feltehetően nem volt szükség: ők minden bizonnyal, és magától értődően már az utcai jelenetet is ugyanezzel a jelentéssel ruházhatták fel.
2. Ha a második kísérlet Civil PED1 csoportjának eredményével a statisztikai egyezés csak a „szembesítési” jelenetben elhangzó első két mondat hatására következne be, az arra utalna, hogy az elfogultabb perceptuálisperspektíva-felvétel megjelenéséhez a civilek számára ahhoz, hogy a vádban foglaltakat hitelesnek tartsák, önmagában nem elégséges a jelenet rendőrségi kontextusba helyezett értelmezése, ehhez még a bűnösséget alátámasztó *bizonyíték* meglétéről szóló információra is szükségük van. Ennek hiányában (csak a szembesítési jelenet első mondatát hallják) az utcai jelenetben elhangzó „vád” továbbra is vádaskodásnak számítana, tehát nem lehetne szó morálisan súlyosan elítélhető cselekmény elkövetéséről.
3. Ha a szembesítési jelenet második mondatának elhangzása után sem sikerülne a második kísérlet Civil PED1 csoportjának eredményét reprodukálni, abból az következne, hogy a civilek egocentrikusabb vélekedéstulajdonítása megjelenéséhez a „megvádolt” karakter szembesítési jelenet végén elhangzó, tagadó válaszára, és az abból következtetett attribúciós hatás megjelenésére lenne szükség. Más szóval, a második kísérlet pedofil feltételében bemutatott ingeranyag egészére.

Természetesen e három „tisztá” opció bármely keveréke, mint a kérdéses jelenséget létrehozni képes hatótényező, éppúgy igazolódhat.

Módszerek

Személyek

A harmadik kísérletben 49, semmilyen rendőri tapasztalattal nem bíró, Magyarországon élő, magyar ajkú, kaukázusi személy vett részt (életkori átlag: 28,92 év, $s = 2,97$; min. 22, max. 35 év; férfi 80, nő 20 százalék). A minta egyetemi hallgatókból és középiskolai tanárokból állt. A második kísérlet Civil PED1 csoportjához korra ($d = 1,71$; n. sz.) és nemre ($p = 0,52$; n. sz.) illeszkedett.

A résztvevőkből két kísérleti csoportot alakítottunk ki: az első ($N = 27$) és a második kísérleti csoportot ($N = 22$).

Inger

Az első kísérleti csoport ingeranyaga az első és második kísérlet pedofil feltételének utcai jelenetét, az azt követő „Másnap” feliratot, valamint a második kísérlet szembesítési jelenetének első, a rendőrt alakító szereplő által elmondott mondatát („*Kérem, mondja a szemébe!*”) magában foglaló videófelvétel volt.

A második kísérleti csoportnak bemutatott ingeranyag az előbbieken túl a szembesítési jelenet második mondatát, a „vádoló” karakter rendőr előtt tett állítását is tartalmazta: „*Tudod, hogy felvettem mindazt, amit a kisfiúval csináltál.*”

Eljárás

A harmadik kísérletben követett eljárás, valamint a kísérlet feltételei és körülményei megegyeztek az első és második kísérlet során leírtakkal.

Eredmények

A második és harmadik kísérlet releváns eredményeinek összehasonlíthatóságát segíti elő, hogy azokat egy közös táblázatban foglaltuk össze (3. számú táblázat).

Az első és a második kísérleti csoport, valamint a második kísérlet Civil PED1 csoportjának perceptuálisperspektíva-felvétele egyaránt megegyezik (első csoport/ Civil PED1: $z = 0,21$; n. sz., $r_t = 0,21$; n. sz., második csoport/ Civil PED1: $z = 0,46$; n. sz., $r_t = -0,46$; n. sz.).

3. számú táblázat

**A harmadik kísérlet csoportjainak és a második kísérlet Civil PED csoportjának
perspektíva felvételi eredményei**

3. kísérlet			2. kísérlet		
	átlag	szórás		átlag	szórás
1. Csoport	58,5	18,95	Civil PED1	58,8	16,16
2. Csoport	57,7	25,62			

A harmadik kísérlet két csoportja a függő változó alakulásában szintén nem különbözik egymástól (FPW = -0,39; n. sz., rW = -0,39; n. sz.).

Megvitatás

Úgy véljük, hogy a harmadik kísérlet egyértelmű választ adott a tisztázandó kérdésre: a második kísérlet pedofil feltételében részt vevő laikus civilek perceptuálisperspektíva-felvétele azért tolódhatott el az egocentrikus pólus felé, egyszerűen azért „zárkózhattak fel” a nyomozók saját tudásuk irányában megnyilvánuló, enyhe fokú elfogultságához, mert a pedofil elkövetés bemutatott fiktív helyzetét immár annak súlyos, rendőrségi következményeivel együtt értelmezték. Utóbbi körülményből adódhatott a civilek értelmezésében feltételezhetően bekövetkezett változás: a szóban forgó eset a fiktív valóságban ténylegesen megtörténhetett, ezért *már van súlyos morális jelentése és jelentősége*, és ennek felismerése tolta el egocentrikus irányba a perceptuálisperspektíva-felvételüket.

Mivel a harmadik kísérlet két feltételének eredménye megegyezik, ebből arra következtethetünk, hogy a „szembesítési” jelenet további mozzanatai (a „vádoló” mondata és a „megvádolt” válasza) a rendőri/büntetőjogi értelmezési keret hatásához képest nem játszott szerepet abban, hogy a civilek tudatelméleti működése az elfogult vélekedéstulajdonítás irányába mozduljon el.

Általános megvitatás

A kutatás mindenekelőtt azokra az összefüggésekre keresett választ, amelyek a tudatelméleti (elmeteória) folyamatok elsőrendű intencionális szintjén végbemenő perceptuálisperspektíva-felvétel sajátosságainak a nyomozati cselekmények végrehajtásában betöltött lehetséges szerepéből következhetnek: a

morális megítélés szempontjából élesen eltérő súlyosságú bűncselekmények közegében zajló bünfelderítési tevékenység nyomozókra gyakorolt hatásai vajon eltérően jelennek-e meg a gyanúsítottak észlelési perspektívájának felvételében? Amennyiben pozitív kapcsolatot találunk a cselekmények általános erkölcsi megítélésének súlyossági foka és a perspektíva felvétel egocentrikus irányba történő eltolódása között, az egyúttal felhívna a figyelmet arra, hogy már a szociálkognitív folyamatok eme alapszintjét is érintheti a nyomozók elfogultsága. Miként azt *Birch és Bloom*¹⁵ általában a mások tudásáról alkotott elfogult feltevések kapcsán kifejtette, mindez egyaránt elhibázott várakozásokat gerjeszt a szociális kogníció és a viselkedés számos lényegi területén: a partnernek tulajdonított érzésektől a rá vonatkozó attitűdök alakulásán keresztül a tőle várt viselkedés mikéntjéig terjed az elfogultság e formájának torzító hatása. Ezért is tulajdonítunk különös jelentőséget a nyomozati cselekmények során az esetlegesen tetten érhető egocentrikus vélekedéstulajdonítás nyomozói elfogultsághoz vezethető szerepének.

Az első kísérlet eredményei várakozásunkat alátámasztották: a kihallgatási gyakorlattal bíró résztvevők perceptuálisperspektíva-felvétele a *morális értelemben súlyos megítélést involváló helyzetben jelentős mértékben mozdult el az egocentrikusperspektíva-felvételi pólus felé*. A morális tartalmát illetően semleges helyzethez képest bekövetkezett jelentős eltolódás, ennek ellenére, abszolút értelemben csak *enyhe fokú elfogultságot* testesített meg.

Felvetődött a kérdés, hogy a fejlemény háttérében vajon a nyomozói/vizsgálói tevékenységből fakadó szakmai faktorok állhatnak-e, vagy ellenkezőleg, az ilyen jellegű professzionális tapasztalattal nem bíró, ebben a vonatkozásban tehát laikus populáció esetében szintén megjelenik-e a hatás. A második és harmadik kísérlet eredményei adták meg a választ. Ezek szerint abban az esetben, ha a laikus civilek és a professzionális hivatásos állományúak a morálisan súlyozott helyzeteket *egyformán értelmezik*, azok jelentése mindkét vizsgált populáció számára megegyezik, akkor a függő változó értékeinek alakulása terén *nincs köztük eltérés*. Ami azt jelenti, hogy a morális színezetét tekintve enyhébb közmegítélés alá eső cselekményekkel összefüggésben mind a rendőrök, mind a civilek képesek felvenni a kifogásolható cselekedetű személy – rendőri szempontból a lehetséges vagy tényleges gyanúsított – perceptuális perspektíváját, más szóval, elfogulatlanok maradnak. Mindazonáltal *a súlyos morális konzekvenciával terhelt helyzetekben a pro-*

¹⁵ Susan A. J. Birch – Paul Bloom: Understanding children's and adults' limitations in mental state reasoning. *Cognitive Sciences*, vol. 8, no. 6, 2004

fesziónális és laikus minta azonos mértékben bizonyult a saját informáltsága irányában enyhe fokban elfogultnak.

A rendőri hivatásból eredő szakmai tapasztalatok hatása a helyzetek értelmezésében játszik szerepet. Úgy tűnik, a rendőrök számára ahhoz, hogy valamely általuk megfigyelt szituáció elnyerje negatív morális jelentését, a civilekhez viszonyítva kevesebb információ szükséges. A cselekményre vonatkozó vád felbukkanása ennek már *elégéges feltétele*. A laikus civilek mintha több megerősítést igényelnének: hiába jelenti ki valaki, hogy szerinte egy másik személy elkövetett valamely súlyosan elítélhető cselekményt, és erről még bizonyíték is van a kezében, ha mindebből és mindezek után nem következik semmi, akkor számukra a helyzet önmagában csak vádaskodás; nincs alapja, nem hiteles, ezért a vád(akodás)ban megfogalmazott cselekményt még a kísérletben bemutatott fiktív valóságban sem értékeli reálisnak. Ennélfogva annak nem is tulajdonítanak morális súlyt. Azonban amint a vád hihetővé lesz, az akkor már ténylegesen elkövetettként értelmezett cselekmény nyomában elnyeri morális színezetét.

A talán legfontosabb kérdés mégis az, hogy az elvégzett kísérlet nyomán kapott eredmények alapján milyen következtetéseket vonhatunk le a gyanúsítottaktól kapott információk szakemberek által történő értelmezése, feldolgozása kapcsán. Az információk kiértékelése során lehetnek-e elfogultanok a bűnüldözők?

Noha észlelési helyzetben vizsgáltuk meg a perspektíva felvétel alakulását, de máshol¹⁶ amellelt érveltünk, hogy a perceptuális dimenzió alapján feltárt összefüggések valószínűsíthetően a fogalmi perspektíva felvételére szintén érvényesek lehetnek. Ennek figyelembevételével úgy látjuk, hogy eredményeink szerint a kihallgatási gyakorlattal bíró rendőrök – természetesen egyéneenként változó mértékben, de – a súlyos morális konzekvenciával együtt járó cselekmények kontextusában zajló bűnfelderítési tevékenységük során hajlamosak lehetnek arra, hogy inkább a saját informáltságukra alapozva, abból kiindulva, mérsékelten elfogultan értelmezzék a gyanúsítottaktól származó nyomozati információkat. A morális értelemben kevésbé súlyos megítélésű esetekben azonban képesek felvenni a gyanúsítottak nézőpontját; a szakemberek nem tulajdonítanak nekik olyan tudást, amely csak a nyomozó előtt ismert, de a gyanúsítottak által nem.

¹⁶ Fogarasi Mihály – Máthé Izabella: i. m.

A kutatás korlátai és lehetséges további irányjai

Bár úgy gondoljuk, hogy többféle megközelítésből származó érv is alátámasztja azt a vélekedésünket, amely szerint a kísérletben a perceptuális perspektíva felvételével összefüggésben kapott eredmények egyszersmind megfelelő indikátorai lehetnek a fogalmi perspektíva felvétel lehetséges alakulásának is, ebbéli álláspontunk mindaddig hipotetikus jellegű, amíg annak empirikus bizonyítéka nem áll rendelkezésre. E megfontolásból kiindulva tartjuk elkerülhetetlennek, hogy a nyomozati cselekmények során az érintett szakemberek fogalmi perspektíva felvételét közvetlenül tartsuk kontroll alatt, tehát a bemutatott kísérleti elrendezést úgy módosítsuk, hogy az elősegítse e cél megvalósítását.

Vajon a morálisan súlyosan kifogásolható cselekménnyel történő kényszerű szembesülés helyzete, valamint annak a perspektíva felvételre gyakorolt egocentrikus jellegű hatása között valóban a bevezető fejezetben említett felháborodás tölti be a közvetítő mechanizmus szerepét? Mivel az ismertetett kutatás kérdésfeltevése nem erre irányult, így az összefüggés empirikus igazolása további erőfeszítéseket igényelt. Ennek eredményeiről korábban már beszámoltunk.

HIVATKOZÁSOK

Ames, Daniel R.: Inside the mind-reader's toolkit: projection and stereotyping in mental state inference. *Journal of Personality and Social Psychology*, no. 87, 2004

Ask, Karl – Granhag, Par Anders: Hot Cognition in Investigative Judgments: The Differential Influence of Anger and Sadness. *Law & Human Behavior*, no. 31, 2007

Baron-Cohen, Simon – Leslie, Alan M. – Frith, Uta: Does the autistic child have a "theory of mind"? *Cognition*, no. 21, 1985

Birch, Susan A. J. – Bloom, Paul: Understanding children's and adults' limitations in mental state reasoning. *Cognitive Sciences*, vol. 8, no. 6, 2004

Birch, Susan A. J. – Bloom, Paul: The Curse of Knowledge in Reasoning About False Beliefs. *Psychological Science*, vol. 18, no. 5, 2007

Bukowski, Henryk – Samson, Dana: Can emotions influence level-1 visual perspective taking? *Cognitive Neuroscience*, 2015

Camerer, Colin – Loewenstein, George – Weber, Martin: The curse of knowledge in economic settings: an experimental analysis. *Journal of Political Economy*, no. 97, 1989

Dennett, C. Daniel: *Brainstorms: Philosophical essays on mind and psychology*. Harvester Press 1978

Epley, Nicholas – Keysar, Boaz – Van Boven, Leaf – Gilovich, Thomas: Perspective taking as egocentric anchoring and adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, no. 287, 2004

- Galinsky, Adam D. – Magee, Joe C. – Inesi, M. Ena – Gruenfeld, Deborah H.:** Power and perspectives not taken. *Psychological Science*, no. 17, 2006
- Keltner, Dacher – Ellsworth, Phoebe C. – Edwards, Kari:** Beyond simple pessimism: Effects of sadness and anger on social perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, no. 64, 1993
- Keysar, Boaz – Barr, Dale J. – Balin, Jennifer A. – Paek, Timothy S.:** Definite reference and mutual knowledge: Process models of common ground in comprehension. *Journal of Memory and Language*, no. 39, 1998
- Keysar, Boaz – Barr, Dale J. – Balin, Jennifer A. – Brauner, Jason S.:** Taking perspective in conversation: The role of mutual knowledge in comprehension. *American Psychological Society*, vol. 11, no. 1, 2000
- Keysar, Boaz – Lin, Shuhong – Barr, Dale J.:** Limits on theory of mind use in adults. *Cognition*, no. 89, 2003
- Krienen, Fenna M. – Tu, Pei Chi – Buckner, Randy L.:** Clan mentality: Evidence that the medial prefrontal cortex responds to close others. *Journal of Neuroscience*, no. 30, 2010
- Lin, Shuhong – Keysar, Boaz – Epley, Nicholas:** Reflexively mindblind: Using theory of mind to interpret behavior requires effortful attention. *Journal of Experimental Social Psychology*, no. 46, 2010
- Overbeck, Jennifer R. – Droutman, Vitaliya:** One for all: Social power increases self-anchoring of traits, attitudes, and emotions. *Psychological Science*, no. 24, 2013
- Piaget, Jean – Inhelder, Bärbel:** The child's conception of space. Routledge–Kegan Paul, London, 1956
- Premack, David – Woodruff, Guy:** Does the chimpanzee have a “theory of mind”? *Behaviour and Brain sciences*, no. 4, 1978
- Savitsky, Kenneth – Keysar, Boaz – Epley, Nicholas – Carter, Travis – Swanson, Ashley:** The closeness communication bias: Increased egocentrism among friends versus strangers. *Journal of Experimental Social Psychology*, no. 47, 2011
- Schneider, Dana – Lam, Rebecca – Bayliss, Andrew P. – Dux, Paul E.:** Cognitive load disrupts implicit theory-of-mind processing. *Psychological Science*, no. 23, 2012
- Todd, Andrew R. – Hanko, Karlene – Galinsky, Adam D. – Mussweiler, Thomas:** When focusing on differences leads to similar perspectives. *Psychological Science*, no. 22, 2011
- Todd, Andrew R. – Brooks, Alison W. – Forstmann, Matthias – Burgmer, Pascal – Galinsky, Adam D.:** Anxious and Egocentric: How Specific Emotions Influence Perspective Taking. *Journal of Experimental Psychology*, vol. 144, no. 2, 2015
- Wimmer, Heinz – Perner, Josef:** Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition*, no. 13, 1983
- Wu, Shali – Keysar, Boaz:** Cultural effects on perspective taking. *Psychological Science*, 18, 2007
- Wu, Shali – Barr, Dale J. – Gann, Timothy M. – Keysar, Boaz:** How culture influences perspective taking: Differences in correction, not integration. *Frontiers in Human Neuroscience*, no. 7, 2013